

9-1-2550

การเปลี่ยนแปลงวิถีการพัฒนา..ความท้าทายอนาคตประเทศไทย

สมภูมิ แสงกุล

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/jdm>

Part of the [Demography, Population, and Ecology Commons](#)

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Demography by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

การเปลี่ยนแปลงวิถีการพัฒนา..ความท้าทายอนาคตประเทศไทย

สมภูมิ แสงกุล*

ความนำ

ตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มมีการวางแผนพัฒนาประเทศเมื่อปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยได้มุ่งเน้นไปที่การส่งเสริมให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก เพื่อมุ่งหวังที่จะให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น อันจะส่งผลทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนภายในประเทศดีขึ้น ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (ปี พ.ศ.2504-2509) ที่ได้จัดทำแผนโดยนำเอาแนวคิดทางด้านทฤษฎีการเจริญเติบโต (growth theory) ซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก (อาคม เติมพิทยาไพสิฐ 2548) ทำให้มีการขยายการลงทุนทางกายภาพ อันได้แก่การก่อสร้างโรงงาน เครื่องจักรและอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อใช้ผลิตสินค้าบริการ และนับแต่นั้นเป็นต้นมากิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศก็ขยายตัวขึ้นมากโดยให้ความสำคัญกับการผลิตสินค้าเพิ่มขึ้นอย่างกว้างขวาง กระบวนการผลิตส่วนใหญ่เน้นการใช้แรงงานเป็นหลัก (labor intensive products) เนื่องจากประชากรวัยแรงงานซึ่งถือเป็นทรัพยากรสำคัญในการผลิตในขณะนั้น มีอยู่อย่างเพียงพอที่จะรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

อย่างไรก็ตาม ผลของการพัฒนาเศรษฐกิจในอดีต แม้จะทำให้เศรษฐกิจของประเทศไทยมีการเติบโตมากขึ้น แต่ก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นตามมามากมาย ที่จะส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของประชากรทั้งในช่วงที่ผ่านมาและอนาคต บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะสะท้อนให้เห็นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากวิถีการพัฒนาประเทศตามแนวคิดที่มุ่งสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งเป็นความท้าทายในการพัฒนาประเทศต่อไปในอนาคต โดยจำแนกเป็นสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และประชากร รวมทั้งเสนอแนะทางออกของปัญหาที่เกิดขึ้นบางประการ และส่งท้ายด้วยประเด็นความท้าทายในมิติทางประชากร ซึ่งผู้เขียนหยิบยกขึ้นเป็นกรณีเฉพาะ เพื่อนำเสนอทัศนะบางประการของผู้เขียนต่อแนวคิดในการสร้างโอกาสการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศ ผ่านมิติทางด้านประชากรที่เป็นประเด็นสำคัญอยู่ในเวลานี้

* อาจารย์คณะวิทยาการจัดการ โปรแกรมเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา และนิสิตปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถานการณ์ทางสิ่งแวดล้อม

การเร่งสะสมทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ ตามแนวคิดการพัฒนาที่เน้นการสร้างความรู้เติบโตทางเศรษฐกิจให้มีผลผลิตมวลรวมของประเทศเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ได้ก่อให้เกิดการเร่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีจำกัดไปอย่างฟุ่มเฟือย จนเกิดผลกระทบต่อความพอเพียงและความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันและอนาคต เช่น ป่าไม้ ซึ่งนับเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ เนื่องจากเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งอาหารและยารักษาโรค รวมถึงยังเป็นแหล่งดูดซับก๊าซเรือนกระจก ขนาดพื้นที่ป่าไม้ที่มีอยู่จึงสามารถสะท้อนถึงระดับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นรากฐานหลักของการดำรงชีวิตและระบบการผลิตในระบบเศรษฐกิจเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน จากตารางที่ 1 แสดงผลการสำรวจขนาดพื้นที่ป่าไม้ระหว่างปี พ.ศ.2504-2547 (กรมป่าไม้ 14/05/50) พบว่าในปี พ.ศ.2504 ประเทศไทยมีสัดส่วนพื้นที่ป่าไม้ร้อยละ 53.33 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ จากนั้นขนาดพื้นที่ป่าไม้ได้ลดอย่างต่อเนื่อง จนเหลือเพียงร้อยละ 25.28 ในปี พ.ศ.2541 ก่อนที่จะปรับตัวดีขึ้นเป็นร้อยละ 32.66 ในปี พ.ศ.2547 อย่างไรก็ตาม หากเปรียบเทียบกับเป้าหมายที่กำหนดไว้ในนโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ระหว่างปี พ.ศ.2540-2559 (สำนักงานนโยบายและสิ่งแวดล้อม 2540) ที่กำหนดให้มีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 50 แล้ว จะพบว่า ขนาดพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมดที่มีอยู่ก็ยังคงต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนด ส่งผลให้ประเทศไทยต้องมีการออกกฎหมายห้ามการตัดไม้ทำลายป่า และหันมานำเข้าจากต่างประเทศ เพื่อตอบสนองความต้องการทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมแทน

ตารางที่ 1 ขนาดพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทย ช่วงระหว่าง ปี พ.ศ.2504-2547

ปี พ.ศ.	พื้นที่ป่าไม้ (ล้านไร่)	
	พื้นที่	ร้อยละ
2504	171.02	53.33
2519	124.01	38.67
2524	100.48	33.33
2529	92.77	28.93
2534	85.44	26.64
2538	82.18	25.62
2541	81.07	25.28
2543	170.11	33.15
2547	167.59	32.66

ที่มา: กรมป่าไม้ 14/05/50.

นอกจากนี้ เทคโนโลยีต่างๆ ได้พัฒนาขึ้นใช้ในกระบวนการผลิตสินค้าและบริการในช่วงที่ผ่านมา ยังส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการปล่อยของเสียเข้าสู่ระบบนิเวศน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปล่อยก๊าซเรือนกระจกซึ่งทำให้เกิดภาวะโลกร้อนดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนั้น ยังคงมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยจากข้อมูลของกรมควบคุมมลพิษในตารางที่ 2 แสดงให้เห็นว่า ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2530-2544 หรือ 14 ปีที่ผ่านมา ปริมาณก๊าซเรือนกระจกได้ถูกปล่อยเข้าสู่ชั้นบรรยากาศของประเทศไทยเพิ่มขึ้นถึงกว่า 3 เท่าตัว

ตารางที่ 2 ปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของประเทศไทย ปี พ.ศ.2530-2544

ปี พ.ศ.	ปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (ตัน)
2530	100,677
2533	211,370
2540	168,423
2544	322,697

ที่มา: กรมควบคุมมลพิษ 14/05/50.

การปล่อยของเสียต่างๆเข้าสู่ระบบนิเวศน์อย่างต่อเนื่องดังกล่าว ได้ทำให้เกิดปัญหามลภาวะขึ้นทั้ง มลภาวะทางอากาศ มลภาวะทางน้ำ และมลภาวะดิน จนเกิดเป็นปัญหากระทบต่อความมั่นคงของมนุษย์ ในระยะยาว นอกจากปัญหาภาวะโลกร้อนแล้ว การเกิดอุทกภัย และการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของ พื้นผิวโลก ทำให้การเกิดแผ่นดินไหวมีความรุนแรงและความถี่บ่อยครั้งขึ้น ดังจะเห็นได้จากข้อมูลสถิติยอด ผู้เสียชีวิตจากภัยพิบัติทั้ง 3 ประเภท ได้แก่ อุทกภัย วาตภัย และอัคคีภัย รวมทั้งข้อมูลสถิติมูลค่าความเสียหายทางทรัพย์สินจากภัยพิบัติอุทกภัย วาตภัย และภัยแล้งในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2541-2545 (กระทรวง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2546) พบว่า มียอดความสูญเสียโดยรวมเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 0.06 ในปี พ.ศ.2541 เป็นร้อยละ 0.26 ในปี พ.ศ.2545 โดยมีปริมาณความสูญเสียครั้งรุนแรงจำนวน 2 ครั้ง คือ เพิ่มจากร้อยละ 0.05 ในปี พ.ศ.2542 เป็นร้อยละ 0.22 ในปี พ.ศ.2543 และเพิ่มจากร้อยละ 0.11 ในปี พ.ศ.2544 เป็นร้อยละ 0.26 ในปี พ.ศ.2545 ซึ่งปริมาณความสูญเสียดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงสาเหตุ และผลกระทบบางประการหรือหลายประการที่มาประกอบร่วมกัน เช่น ความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ ของโลก ทำให้เกิดความรุนแรงหรือก่อความเสียหายมากขึ้น เมื่อคุณภาพของสิ่งแวดล้อมเสื่อมลง ทรัพยากรที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตย่อมมีปริมาณลดลง และกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชากรในประเทศต่างๆ ให้แย่งด้วย ซึ่งในที่สุดย่อมส่งผลไปถึงประสิทธิภาพในการทำงานของประชากรวัยแรงงานและการพัฒนา ประเทศด้วย

สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ

แม้ว่าผลของการพัฒนาประเทศตลอดช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมา นับตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประเทศ จะทำให้เศรษฐกิจของประเทศเติบโตขึ้นมาก รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรได้เพิ่มขึ้นถึงเกือบสามสิบเท่าตัว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2548) ก็ตาม แต่หากพิจารณาการพัฒนาเทคโนโลยีในแง่ที่เป็นส่วนเสริมสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศระยะยาว จะพบว่าการพัฒนาประเทศช่วงที่ผ่านมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตน้อยมาก เห็นได้จากสัดส่วนของเงินทุนด้านวิจัยและพัฒนาที่มีน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้ว กล่าวคือ ลักษณะการผลิตส่วนใหญ่เป็นการนำเข้าเครื่องจักรจากต่างประเทศ ซึ่งเป็นประเทศพัฒนาแล้วเกือบทั้งหมด ส่งผลให้ไม่มีการสะสมและพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านเทคโนโลยี ที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองทางเทคโนโลยีอย่างพอเพียง (technological self-sufficiency) ประเทศไทยจึงต้องพึ่งพาเทคโนโลยีการผลิตจากภายนอกประเทศ ซึ่งย่อมส่งผลกระทบอย่างชัดเจนต่อการแข่งขันของภาคธุรกิจทั้งในปัจจุบันและอนาคต จากสถิติในตารางที่ 3 พบว่า ค่าใช้จ่ายวิจัยและพัฒนาของประเทศไทยในแต่ละปีมีสัดส่วนต่ำมาก โดยในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2530-2546 มีสัดส่วนค่อนข้างคงที่อยู่ระหว่างร้อยละ 0.10-0.26 ของ GDP เท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนของประเทศพัฒนาแล้วดังเช่น ประเทศสิงคโปร์ที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันในปี พ.ศ.2545 มีสัดส่วนของค่าใช้จ่ายวิจัยและพัฒนาสูงถึงร้อยละ 0.72 ของ GDP (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2547) แสดงให้เห็นว่า ค่าใช้จ่ายด้านการวิจัยและพัฒนาทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ของประเทศไทย ยังห่างไกลจากประเทศพัฒนาแล้วมาก

ตารางที่ 3 ค่าใช้จ่ายวิจัยและพัฒนาของประเทศต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ

ปี พ.ศ.	ค่าใช้จ่ายวิจัยและพัฒนา (ล้านบาท)	
	ค่าใช้จ่าย	ร้อยละต่อ GDP
2530	2,664	0.21
2539	5,528	0.12
2540	4,811	0.10
2542	5,021	0.11
2544	11,064	0.22
2546	15,500	0.26

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ 14/05/50.

สถานการณ์ทางประชากร

แรงงานราคาถูกซึ่งเคยมีอยู่มากในอดีต ได้ทยอยลดลงอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความสำเร็จของนโยบายการวางแผนครอบครัวของประเทศต่างๆในช่วงที่ผ่านมา ประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายประชากรและประสบผลสำเร็จมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 เป็นต้นมา ทำให้อัตราเจริญพันธุ์ลดลงจนอยู่ต่ำกว่าระดับทดแทน ประกอบกับความก้าวหน้าทางระบบสาธารณสุขทำให้คนไทยมีอายุยืนยาวขึ้น ส่งผลให้โครงสร้างประชากรไทยในปัจจุบันแตกต่างไปจากในอดีตค่อนข้างมาก (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2548) กล่าวคือ

1) ประชากรวัยเด็ก (0-14 ปี) มีสัดส่วนลดลงอย่างรวดเร็วจากร้อยละ 45.2 ในปี พ.ศ.2513 เป็นร้อยละ 24.3 ในปี พ.ศ.2543 และคาดว่าช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ในปี พ.ศ.2550 เป็นร้อยละ 22.3 จะลดลงเป็นร้อยละ 21.0 เมื่อสิ้นแผนพัฒนาฯ ในปี พ.ศ.2554

2) ประชากรวัยแรงงาน (15-59 ปี) ยังคงมีสัดส่วนสูงเนื่องจากประชากรกลุ่มนี้เกิดในช่วงที่ประเทศไทยยังมีอัตราเจริญพันธุ์สูง โดยเพิ่มจากร้อยละ 49.8 ในปี พ.ศ.2513 เป็น ร้อยละ 66.3 ในปี พ.ศ.2543 และยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไปจนถึงปี พ.ศ.2552 ประมาณร้อยละ 67.1 หลังจากนั้นจะลดลงเป็นร้อยละ 67.0 ในปี พ.ศ.2554

3) ประชากรวัยสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) มีสัดส่วนสูงขึ้นจากร้อยละ 5.0 ในปี พ.ศ.2513 เป็นร้อยละ 9.5 ในปี พ.ศ.2543 และจะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นร้อยละ 11.7 ในปี พ.ศ.2554

อย่างไรก็ดี แม้จะได้รับผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหาการเพิ่มประชากรในอดีต แต่ในอนาคตกลับทำให้ประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาประชากรอีกรูปแบบหนึ่งคือ ปัญหาการขาดแคลนแรงงาน อันเป็นผลจากภาวะเจริญพันธุ์ที่ลดลงจนอยู่ต่ำกว่าระดับทดแทนในปัจจุบัน

กระนั้นก็ตาม การที่สัดส่วนของประชากรในวัยแรงงานยังคงเพิ่มขึ้นในปัจจุบัน และคาดการณ์ว่า จะยังคงเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 67.1 ในปี พ.ศ.2552 ก่อนที่จะลดลงนั้น ก็ยังถือว่าเป็นช่วงเวลาประเทศไทยยังได้รับประโยชน์ ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า “ช่วงปันผลทางประชากร (demographic dividend)” โดยการปันผลประชากรนี้จะเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวเท่านั้น กล่าวคือ เป็นช่วงที่สัดส่วนของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศอยู่ในวัยแรงงาน ทำให้ประเทศไทยมีสัดส่วนของประชากรวัยแรงงานสูงกว่าวัยเด็กและวัยสูงอายุ เป็นช่วงที่มีอัตราพึ่งพิงทางอายุที่ค่อนข้างต่ำ เอื้อประโยชน์ต่อการเร่งพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ เพราะการมีแรงงานในตลาดแรงงานมาก จะทำให้สามารถเพิ่มผลผลิตได้มากขึ้นและสามารถสร้างรายได้ให้แก่ประเทศได้อย่างมาก ทำให้มีการออมและการลงทุนมากขึ้น บิดามารดาที่มีบุตรก็สามารถดูแลบุตรและผู้สูงอายุได้เป็นอย่างดีทั้งในด้านสุขภาพ และการศึกษาอย่างไม่เป็นภาระมากนัก แต่นั่นก็หมายความว่า

ประชากรวัยแรงงานที่อยู่ในช่วงปันผลประชากรนี้จะต้องเป็นแรงงานที่มีคุณภาพด้วย จึงจะทำให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของประชากรในประเทศอย่างแท้จริง

แต่จากสถิติในปี พ.ศ.2548 พบว่า ประชากรไทยอายุ 6 ปีขึ้นไป ยังคงมีระดับการศึกษาต่ำ โดยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 66) สำเร็จการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษาและต่ำกว่าเท่านั้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2549) ทำให้ขาดความรู้และทักษะที่จำเป็นในการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงขาดประสิทธิภาพในการทำงาน หรือมีประสิทธิภาพการทำงานต่ำ จากการศึกษาของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ที่เสนอต่อสำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรมในปี พ.ศ.2545 พบว่า โดยภาพรวมแล้ว แรงงานส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานระดับล่าง (low skill) ที่กระจุกตัวอยู่ในสายการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีขั้นพื้นฐาน อันเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการปรับเปลี่ยนการผลิตจากการใช้แรงงานเข้มข้น (labor-intensive) ไปสู่การผลิตที่ใช้ทุนเข้มข้น (capital-intensive) ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศในปัจจุบัน เพราะค่าจ้างแรงงานราคาถูกที่เคยมีอยู่ได้ปรับตัวสูงขึ้นมาก เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศคู่แข่งรายใหม่ที่มีเริ่มมีการพัฒนาประเทศ และเน้นการส่งออกสินค้าราคาถูกเพราะมีต้นทุนค่าแรงต่ำ จึงทำให้ประเทศไทยไม่สามารถใช้วิถีการผลิตแบบเดิมที่เน้นการใช้แรงงานราคาถูกต่อไปอย่างยั่งยืนในอนาคต ดังนั้นเพื่อรองรับไว้ซึ่งความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจได้ต่อไปในอนาคต จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องจะต้องเร่งพัฒนาความรู้ความสามารถให้แรงงานของไทยมีการศึกษาสูงขึ้น รวมทั้งเน้นคุณภาพการศึกษาเพื่อผลิตแรงงานที่มีคุณภาพให้สอดคล้องกับกระบวนการผลิตที่หันมาเน้นการใช้เทคโนโลยีในระดับเข้มข้นมากขึ้น เพราะหากไม่มีการยกระดับคุณภาพแรงงานแล้ว ก็จะเป็นการบั่นทอนโอกาสทางการแข่งขันทางเศรษฐกิจในช่วงการปันผลประชากรนี้ นอกจากนี้ ตัวแรงงานเองก็จะต้องเผชิญความเสี่ยงจากการถูกเลิกจ้างหรือมีค่าจ้างแรงงานต่ำ เกิดปัญหาการว่างงาน และการทำงานต่ำกว่าระดับตามมา ส่งผลทำให้ชีวิตความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของแรงงานไม่ดีขึ้นตามที่คาดหวังไว้ด้วย

ผลกระทบในปัจจุบันและอนาคต

จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนในปัจจุบันว่า แม้การพัฒนาเศรษฐกิจจะทำให้เศรษฐกิจของประเทศมีการพัฒนาไปมากขึ้น แต่ก็ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมากมายที่ส่งผลกระทบต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของมนุษย์ในอนาคต ดังต่อไปนี้

1) การขาดแคลนทรัพยากรในการผลิต เนื่องจากทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตส่วนใหญ่ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ หรือสร้างทดแทนได้ในระยะเวลาอันสั้น ทำให้ต้นทุนในการผลิตสินค้าและบริการสูงขึ้นมากเช่น ราคาน้ำมันที่ปรับตัวเพิ่มขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน

2) การขาดแคลนแรงงานในการผลิตและปัญหาคุณภาพแรงงานมีทักษะต่ำ เนื่องจากแรงงานส่วนใหญ่ยังมีระดับการศึกษาต่ำและไม่สอดคล้องกับวิถีการผลิตสมัยใหม่ ทำให้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิตของตัวแรงงานเอง ซึ่งจะทยอยเข้าสู่ยุคสังคมผู้สูงอายุ

3) การขาดแคลนเทคโนโลยี ทำให้เกิดการพึ่งพาเทคโนโลยีจากภายนอก มีต้นทุนการผลิตสูง และทำให้ประเทศต้องขาดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจในระยะยาว

4) ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ จากปัญหามลภาวะต่างๆ ที่เกิดขึ้น จะย้อนกลับมาส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชากร และคุณภาพของทรัพยากรที่จะใช้ในการผลิตในอนาคต นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดปัญหายับยั้งทางธรรมชาติ ที่ประเทศต่างๆ ทั่วทุกภูมิภาคของโลก กำลังประสบอยู่ ซึ่งทวีความรุนแรงและมีความถี่ในการเกิดบ่อยครั้งมากขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าวิถีการพัฒนาที่ใช้แนวคิดการพัฒนาที่เน้นเฉพาะบริบทของการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลักเพียงด้านเดียว ย่อมก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศเป็นอย่างมาก รวมถึงการลดลงของทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเทคโนโลยีของประเทศยังอยู่ในระดับต่ำ จำเป็นต้องพึ่งพาจากภายนอกเป็นหลัก เมื่อรวมเข้ากับแนวโน้มทางประชากรที่ภาวะเจริญพันธุ์อยู่ต่ำกว่าระดับทดแทนในปัจจุบันแล้ว หากประเทศไทยยังคงไม่ปรับเปลี่ยนวิถีการพัฒนาเพื่อให้เกิดความสมดุลของมิติต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้านแล้ว ในระยะยาวอาจส่งผลกระทบต่อการรักษาความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของมนุษย์ให้ลำบากมากขึ้น ดังนั้นจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้เกี่ยวข้องจะได้หาหนทางในทางใดทางหนึ่งเพื่อรับมือกับผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น ซึ่งการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการพัฒนาประเทศก็อาจเป็นทางออกหนึ่งในการแก้ไขหรือป้องกันผลกระทบดังกล่าว เนื่องจากการปรับเปลี่ยนแนวคิดจะเป็นจุดเริ่มต้นในการปรับทิศทางการพัฒนาประเทศในทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มตั้งแต่กระบวนการวางแผน ตลอดจนการนำแผนงานไปปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายซึ่งกำหนดขึ้นจากรูปแบบแนวคิดของการพัฒนาที่นำมาประยุกต์ใช้ ซึ่งผู้เขียนได้รวบรวมแนวคิดและทัศนะบางประการของนักวิชาการตลอดจนองค์กรระหว่างประเทศที่ได้เคยเสนอแนะทางออกของปัญหาไว้ ดังนี้

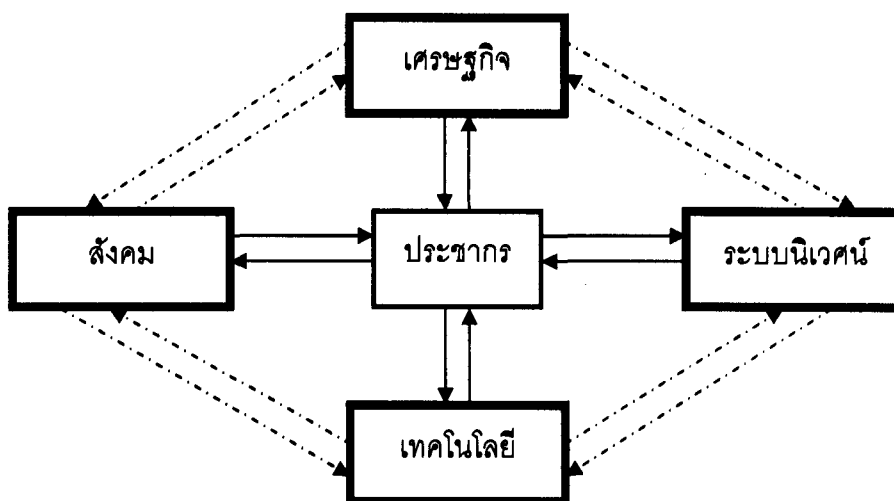
ทางออกของปัญหา

เพื่อเป็นการขยายโอกาสการแข่งขันทางเศรษฐกิจของไทย และเป็นการเตรียมการรองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งในปัจจุบันและช่วงหลังปีผลประชากร และทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยมีความยั่งยืนในอนาคต การแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นนั้นอาจพิจารณาจากปัญหาแต่ละด้าน ดังต่อไปนี้

1) การแก้ไขปัญหาคาดแคลนทรัพยากรในการผลิต แนวทางหนึ่งที่ประเทศต่างๆ ให้ความสนใจมากขึ้นในปัจจุบันก็คือ การพัฒนาประเทศตามแนวคิด “การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development)”

ที่มุ่งเน้นการพัฒนาประเทศไปในทางที่ก่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และระบบนิเวศน์ (ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) รวมถึงการใช้เทคโนโลยีอย่างเกื้อกูลกัน (อาคม เติมพิทยาไพสิฐ 2548) เพื่อสร้างและรักษาความเจริญทางเศรษฐกิจ โดยมีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่ความอยู่ดีมีสุขของประชาชน หรือคน ซึ่งถือเป็น “ศูนย์กลาง” ของการเข้ามามีส่วนร่วมและรับผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถแสดงได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1: แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

อีกวิถีหนึ่งที่จะนำประเทศไปสู่แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนได้นั้นก็คือ การนำเอา “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” (sufficiency economy) มาประยุกต์ใช้สำหรับเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ (สำนักงาน กปร. 2547) ปรัชญาดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัส เพื่อชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอด ตั้งแต่ยังไม่เกิดปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศ การพัฒนาประเทศตามแนวปรัชญาดังกล่าว เป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ “ทางสายกลาง” ซึ่งคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผลในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำเอาหลักวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ ประชาชนและนักธุรกิจทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้เกิดความสมดุลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี ดังนั้นการพัฒนาประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จึงช่วยทำให้การจัดสรรทรัพยากร

ที่มีอยู่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว เพราะการมีเหตุผลและคำนึงถึงความเหมาะสมในการใช้ทรัพยากร ย่อมจะทำให้ทุนรุ่นหลังมีทรัพยากรเพียงพอที่จะใช้ต่อไป ก่อให้เกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรการผลิตในอนาคต แม้ว่าอาจจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาคาราคาเผลนทรัพยากรการผลิตบางชนิดที่เริ่มหมดไปแล้วก็ตาม

2) การแก้ไขปัญหาขาดแคลนแรงงานในการผลิต ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ สามารถกระทำได้ตามแนวทางของ Asian Development Bank (อ้างในเกื้อ วงศ์บุญสิน และคณะ 2545) ที่แนะนำให้ประเทศยกระดับความก้าวหน้าในการผลิตจากการเน้นแรงงานเข้มข้นทักษะต่ำ ไปสู่การผลิตที่เน้นเทคโนโลยีมากขึ้น ซึ่งจะช่วยลดปัญหาขาดแคลนแรงงานในอุตสาหกรรมบางประเภทลงได้ อย่างไรก็ตาม แรงงานที่มีอยู่ก็จำเป็นต้องเป็นแรงงานที่มีฝีมือรองรับกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นจึงควรมีการพัฒนาคุณภาพทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ บนแนวคิดพื้นฐาน 3 ด้านดังต่อไปนี้

- ก) การยกระดับการเรียนรู้ในระดับชั้นมัธยมศึกษา
- ข) การเน้นการเรียนรู้หลักสูตรด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
- ค) การเน้นงานด้านวิจัยและพัฒนา

จากสถิติปี พ.ศ.2548 พบว่า อัตราการเรียนรู้ของนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาอยู่ในระดับที่น่าพอใจ ร้อยละ 98.24 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 14/05/50) ทั้งนี้ส่วนหนึ่งมาจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ที่มีการเพิ่มระยะเวลาการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปี เป็น 9 ปี และยังขยายโอกาสอีก 3 ปี รวมเป็น 12 ปี อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาไปที่กลุ่มซึ่งอยู่ในช่วงเริ่มต้นของการก้าวเข้าสู่ตลาดแรงงาน ซึ่งเทียบเท่าผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่สามแล้ว จะพบว่าทรัพยากรมนุษย์ของไทยยังมีปัญหาทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในแต่ละกลุ่มย่อยซึ่งจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มที่เรียนต่อสายสามัญ กลุ่มที่เรียนต่อสายอาชีวศึกษา และกลุ่มผู้ที่ก้าวเข้าสู่ตลาดแรงงาน ดังนี้

กลุ่มที่เรียนต่อในสายสามัญ พบว่า ยังมีปัญหาทั้งด้านคุณภาพและความพอเพียงของจำนวนแรงงาน เนื่องจากคุณภาพของแรงงานเองยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ที่เน้นแรงงานที่มีความรู้และทักษะทางด้านการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น ทำให้แรงงานในกลุ่มนี้มีปัญหาการว่างงาน และการทำงานต่ำกว่าระดับ ดังจะเห็นได้จากข้อมูลอัตราการว่างงานของแรงงานในกลุ่มนี้จากทั่วประเทศระหว่างปี พ.ศ.2546-2548 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 14/05/50) พบว่า มีสัดส่วนเพิ่มสูงขึ้นจากร้อยละ 1.93 ในปี พ.ศ.2546 เป็นร้อยละ 2.67 ในปี พ.ศ.2548 ในขณะที่ปัญหาการทำงานต่ำกว่าระดับด้านการศึกษาที่สูงขึ้นเช่นกัน จากร้อยละ 6 ในปี พ.ศ.2546 เป็นร้อยละ 7 ในปี

พ.ศ.2548 ดังนั้นการผลิตบุคลากรในสายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้ประกอบการในปัจจุบันและอนาคตจึงเป็นความท้าทาย เพราะเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาสมรรถนะในการแข่งขันของประเทศไทยในระยะต่อไป

ส่วนกลุ่มที่เรียนต่อในสายอาชีวศึกษา นอกจากมีปัญหาการยกระดับคุณภาพให้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีการผลิตที่มีการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาแล้ว ประเด็นด้านความเพียงพอของจำนวนแรงงานเองได้กลายมาเป็นปัญหาสำคัญด้วยเช่นกัน เพราะปัจจุบันสัดส่วนของนักเรียนในสถานศึกษาสายอาชีวศึกษาต่อประชากรวัยเรียนปี พ.ศ.2548 มีเพียงร้อยละ 25.32 เท่านั้น น้อยกว่าระดับมัธยมศึกษาที่มีสัดส่วนถึงร้อยละ 79.96 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 14/05/50) ซึ่งเมื่อเทียบกับความต้องการและการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในปัจจุบันแล้ว ก็มีแนวโน้มที่ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในสายนี้จะเพิ่มมากขึ้นในอนาคต

กลุ่มสุดท้ายคือ ผู้ที่จบการศึกษาแล้วเข้าทำงานทันทีเป็นกลุ่มที่ควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษ เพราะเป็นกลุ่มที่ส่งผลต่ออุปทานระยะสั้นในตลาดแรงงาน และคุณภาพของแรงงานเองย่อมส่งผลกระทบต่อการผลิตและขีดความสามารถในการแข่งขันของผู้ประกอบการโดยตรง การกำหนดนโยบายและมาตรการเพื่อช่วยเหลือแรงงานกลุ่มนี้ จึงสามารถกระทำและเห็นผลได้ในเวลาไม่นานนัก เมื่อเปรียบเทียบกับสองกลุ่มข้างต้นที่ต้องใช้ระยะเวลามากกว่าในการพัฒนา ซึ่งอาจกระทำโดยการเพิ่มพูนทักษะในการทำงานให้มากขึ้น เช่น การจัดหลักสูตรฝึกอบรมระยะสั้นที่ได้รับการสนับสนุนจากนายจ้างหรือหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะช่วยยกระดับความสามารถในการทำงานของแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ประกอบการได้มากยิ่งขึ้น

3) การแก้ไขปัญหาด้านเทคโนโลยี ระบบการศึกษาของไทยในช่วงที่ผ่านมาให้ความสำคัญน้อยมากต่อสายวิชาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้เกิดการขาดแคลนบุคลากรที่จำเป็นต่อการพัฒนางานด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อให้ประเทศสามารถมีความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในการแข่งขัน (comparative advantage) ในระยะยาว ดังนั้นการเน้นหลักสูตรด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้มากยิ่งขึ้นตั้งแต่ระดับมัธยมเป็นอย่างช้า นับว่ามีความจำเป็นทั้งในภาพพื้นฐานและประยุกต์ เนื่องจากเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่สำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพของการผลิตสินค้าประเภทที่มีมูลค่าเพิ่มสูง การปลูกฝังความรู้ และทักษะในเชิงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม จึงนับเป็นพื้นฐานสำคัญในการปรับฐานทรัพยากรมนุษย์สู่ระดับทักษะที่สูงขึ้นและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในยุคแห่งการแข่งขันทางเศรษฐกิจการค้า เนื่องจากแนวโน้มแรงงานในทศวรรษหน้าจะเน้นแรงงานที่มาจากผู้ที่เข้ารับการศึกษาศาสนาในสายวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์และสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์เพิ่มมากขึ้น

นอกจากฐานด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ยังมีการพัฒนาน้อยแล้ว การยกระดับความสามารถในการแข่งขันโดยการหันไปสู่การผลิตประเภทที่เน้นเทคโนโลยีสูงขึ้น หากยังคงใช้วิธีเดิมในการนำเข้าเทคโนโลยีในระดับที่สูงขึ้นจากต่างประเทศ ก็มีประเด็นที่พึงพิจารณาสำหรับประเทศไทยที่ว่า การนำเข้าเทคโนโลยีแต่เพียงลำพังจะสามารถเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตได้หรือไม่ ในเมื่อคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ในการรองรับเทคโนโลยีใหม่นั้นมีระดับที่แตกต่างกัน ดังเช่น เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอุตสาหกรรมใหม่ และประเทศที่ก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรมอย่างประเทศญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาแล้ว จะพบว่าการลงทุนของประเทศทั้งสองที่เพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 1 สำหรับเทคโนโลยีใหม่ๆ สามารถเพิ่มผลผลิตโดยเฉลี่ยได้ถึงร้อยละ 3 แต่สำหรับกรณีประเทศไทยแล้ว รายจ่ายของประเทศด้านวิจัยและพัฒนา มีเพียงประมาณหนึ่งในสี่ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติเท่านั้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2548) ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่หน่วยงานเกี่ยวข้องต้องหันมาให้ความสำคัญในเรื่องเทคโนโลยีอย่างจริงจัง โดยใช้งบประมาณและเน้นเป้าหมายการลงทุนด้านงานวิจัยและพัฒนาเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง จนเกิดผลเป็นรูปธรรม แม้ในระยะแรกของการปรับตัวจะยังคงมีความจำเป็นต้องนำเข้าเทคโนโลยีจากภายนอกก็ตาม ประเทศไทยจำเป็นที่จะต้องพลิกผันตัวเองให้พ้นจากการพึ่งพาเทคโนโลยีและองค์ความรู้จากภายนอกและพ้นจากการเป็นเพียงประเทศผู้รับจ้างผลิตเป็นหลัก มาสู่การเป็นผู้ส่งออกสินค้าที่อาศัยการวิจัยและพัฒนาเป็นกลยุทธ์สำคัญ เพราะจะทำให้สินค้ามีมูลค่าเพิ่มที่สูงกว่า รวมทั้งสามารถรักษาระดับความสามารถในการแข่งขันได้ในระยะยาว

4) การแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ผลจากการพัฒนาประเทศตามแนวคิดที่มุ่งเน้นการส่งเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในช่วงที่ผ่านมา ได้ส่งเสริมให้เกิดการผลิตและบริโภคสินค้าในลักษณะที่ทำให้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายลงจำนวนมากอย่างต่อเนื่องและเป็นเวลานาน ทำให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศน์จนกระทั่งมีผลกระทบย้อนกลับมายังมนุษย์เอง ซึ่งหากยังคงมีการพัฒนาต่อไปในทิศทางเช่นนี้ ความเจริญทางเศรษฐกิจย่อมไม่อาจดำรงอยู่อย่างยั่งยืนยาวนานได้ ถ้าไม่คำนึงถึงเงื่อนไขทางนิเวศน์และปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งถูกกระทบกระเทือนจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ และหนทางเดียวที่จะนำไปสู่อนาคตที่ปลอดภัยและมั่นคง คือ การดำเนินการในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่สมดุล โดยการใช้ทรัพยากรของโลกอย่างมีเหตุผลเพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ ปรับปรุงมาตรฐานการดำรงชีวิตเพื่อคนทั้งมวล จัดการและคุ้มครองระบบนิเวศน์ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น อันเป็นแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั่นเอง โดยทางเลือกที่สามารถกระทำได้อีกคือ การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การชะลอการใช้และการฟื้นฟูทดแทนการใช้ทรัพยากรให้เป็นไปอย่างเหมาะสม การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม การผลิตและบริโภคสินค้า

และบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยเลือกสรรการลงทุนผลิตสินค้าและบริการที่มีกระบวนการผลิตที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัด และไม่ส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ในการประเมินต้นทุนและผลประโยชน์ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจและที่เกี่ยวข้องทุกประเภทจะต้องรวมต้นทุนด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ด้วย เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงต้นทุนที่แท้จริงสำหรับการตัดสินใจเลือกผลิตสินค้าและบริการที่นำสู่ความยั่งยืนของประเทศได้อย่างเหมาะสมควบคู่ไปกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การบริโภค ผู้สินค้าบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและไม่พุ่มพวยดำรงชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยในเบื้องต้นควรดำเนินการในภาครัฐเพื่อเป็นแบบอย่าง เช่น การปรับปรุงระเบียบให้รัฐซื้อสินค้าและบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ประเด็นส่งท้าย...ความท้าทายในมิติทางประชากร

จากสถานการณ์และบทเรียนการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ประกอบกับข้อจำกัดและเงื่อนไขที่ต้องเผชิญในปัจจุบันและอนาคต ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมิติทางประชากรคือ การแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงานในการผลิตสินค้าและบริการนั้น มีประเด็นที่ท้าทายแนวคิดในการสร้างโอกาสในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศในระยะยาว ซึ่งต้องดำเนินการเพื่อความสำเร็จ ดังต่อไปนี้

1. การขยายช่วงเวลาการปันผลทางประชากร
2. การหาแนวทางเพิ่มผลิตภาพ (productivity) ของแรงงานให้มากขึ้นทั้งในช่วงปัจจุบันและช่วงหลังปันผลทางประชากร

สำหรับการขยายช่วงเวลาปันผลทางประชากรนั้น ควรที่จะได้รับการพัฒนากำหนดเป็นนโยบายและยุทธศาสตร์ระดับชาติ เช่น การพยายามดำเนินการเพื่อเพิ่มภาวะเจริญพันธุ์ โดยมาตรการหลายๆ ด้าน อาทิ มาตรการสร้างแรงจูงใจในการเพิ่มจำนวนบุตรของประชากรวัยเจริญพันธุ์ด้วยการลดภาษี หรืออาจเป็นมาตรการที่ไม่ได้เพิ่มจำนวนบุตรโดยตรง แต่ก็ช่วยทำให้ภาวะเจริญพันธุ์มีแนวโน้มไม่ลดลงได้ เช่น การลดความไม่สอดคล้องกันระหว่างการทำงานกับการดูแลบุตร โดยให้คู่สมรสคนใดคนหนึ่งลางานเพื่อเลี้ยงดูบุตรได้ โดยยังคงได้รับเงินเดือนเป็นเวลานานกว่าหนึ่งปีและยังคงกลับมาทำงานในตำแหน่งเดิมได้ (เกื้อ วงศ์บุญสิน 2547) เป็นต้น

อย่างไรก็ดีผู้เขียนเห็นว่า แนวทางดังกล่าวดำเนินการค่อนข้างยากและต้องใช้เวลาอันนานเนื่องจากพฤติกรรมการมีบุตรของคู่สมรสมีความสลับซับซ้อนขึ้นอยู่กับทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้โดยง่าย ดังนั้นแนวทางหนึ่งที่ดูเหมือนจะเป็นไปได้ในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์คือ การหาแนวทางเพิ่ม “ผลิตภาพของแรงงาน” (labor productivity) ให้มากขึ้นเพื่อขยายโอกาสทางเศรษฐกิจโดยมีการผลิตสินค้าและบริการต่อหัวแรงงานให้มากขึ้น เพียงพอที่จะทำให้

ประชากรวัยพึ่งพิงทั้งวัยเด็กและสูงอายุได้รับประโยชน์ไปด้วย โดยจะต้องพยายามใช้ประโยชน์จากช่วง
ปันผลประชากรที่มีอยู่ขณะนี้ให้มากที่สุด เนื่องจากช่วงเวลานี้ปันผลทางประชากรจะเกิดเพียงครั้งเดียว
หากประเทศไม่สามารถใช้ประโยชน์ในช่วงเวลานี้ได้ก็อาจจะเปลี่ยนเป็นภาวะคุกคามแทน เมื่อสัดส่วน
ของประชากรวัยสูงอายุเริ่มเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่สัดส่วนของประชากรวัยแรงงานเริ่มลดลงโดยผลผลิตภาพ
ต่อหัวประชากรไม่เพิ่มขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหางบประมาณที่มารองรับในการดูแลผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็น
ทวีคูณตามไปด้วย แต่จากการที่ประเทศยังประสบกับปัญหาคุณภาพของแรงงานตามที่กล่าวมาในช่วงต้น
ทั้งจากการมีอัตราการเข้าเรียนต่อสุทธิในระดับมัธยมศึกษาต่ำ การเรียนต่อที่ลดลงในสายอาชีวศึกษา
และมีการเรียนต่อในสายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในระดับมหาวิทยาลัยในระดับต่ำ จึงทำให้ประเทศไทย
ประสบปัญหาการยกระดับผลผลิตภาพทางการผลิตของแรงงานอย่างยั่งยืน ดังนั้นการปรับระบบการ
พัฒนากำลังคนที่กำลังจะก้าวเข้ามาเป็นแรงงานใหม่ รวมถึงการเสริมสร้างทักษะที่จำเป็นให้กับแรงงาน
ที่อยู่ในตลาดแรงงานขณะนี้ จึงถือเป็นหัวใจสำคัญของการยกระดับความสามารถในการแข่งขันในระดับ
สากลของประเทศในอนาคต ผลผลิตภาพของแรงงานจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ
การผลิต และช่วยรักษาผลกำไรรวมถึงความสามารถของสถานประกอบการให้อยู่ในสถานภาพที่
ได้เปรียบในการแข่งขัน ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงความมั่นคงทางรายได้ให้กับแรงงานในระยะยาว เนื่องจาก
ประสิทธิภาพในการผลิตที่ดีขึ้นจากผลของผลิตภาพแรงงานที่เพิ่มขึ้น จะช่วยให้เกิดการจ้างงานอย่างต่อเนื่อง
ไม่มีการปลดคนงาน หรืออาจมีการจ้างงานเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ ผลกำไรของสถานประกอบการที่
ได้รับยังส่งผลไปถึงสวัสดิการของแรงงานให้ดีขึ้น ผ่านกระบวนการปรับปรุงสภาพแวดล้อมและเงื่อนไข
การจ้างงานที่ดีขึ้น ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ซึ่งย่อมจะทำให้คุณภาพชีวิตของแรงงานดีขึ้น อันเป็นการ
เตรียมความพร้อมที่ดีของแรงงานเองสำหรับการเข้าสู่ยุคสังคมผู้สูงอายุต่อไปในระยะเวลาอันใกล้

บทสรุป

จากปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นอย่างมากกับสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และประชากรของประเทศไทยในปัจจุบัน
ทำให้คาดการณ์ได้ถึงความยากลำบากในการรักษาความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของมนุษย์
ของประเทศในอนาคต ซึ่งแง่มุมหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นผลที่เกิดขึ้นจากวิถีการพัฒนาที่ใช้แนวคิดการ
พัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นเฉพาะมิติด้านเศรษฐกิจเป็นแกนหลักในการพัฒนาช่วงที่ผ่านมา โดยละเลยไม่
คำนึงถึงการป้องกันผลกระทบทางลบที่เกิดขึ้นกับระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อมอย่างดีพอ ในเวลา
เดียวกันโครงสร้างประชากรได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมาก กล่าวคือ สัดส่วนประชากรวัยแรงงานมี
แนวโน้มที่จะลดลงในระยะเวลาอันใกล้ ขณะที่ประเทศยังคงไม่สามารถพัฒนาคุณภาพของแรงงานให้
อยู่ในระดับที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานได้ ดังนั้นหากการพัฒนาประเทศ
ยังคงยึดถือแนวทางเช่นที่เคยเป็นมาในอดีตแล้ว จากข้อจำกัดที่มีในปัจจุบันทั้งด้านทรัพยากรที่เริ่ม

น้อยลงและความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีการผลิตจากภายนอกประเทศ กรณีเช่นนี้ในช่วงระยะสั้น ผู้เขียนเห็นว่า การเพิ่ม "ผลิตภาพแรงงาน" หรือผลผลิตต่อหัวแรงงานให้มากขึ้นดูเหมือนจะเป็นแนวทางที่เป็นไปได้ทั้งในเชิงนโยบายและเชิงยุทธศาสตร์เพื่อขยายโอกาสทางเศรษฐกิจให้มีการผลิตสินค้าและบริการมากขึ้น เพราะความพยายามในการดำเนินการเพื่อเพิ่มจำนวนประชากรนั้น เป็นแนวทางที่ค่อนข้างยากและใช้ระยะเวลานาน เนื่องจากพฤติกรรมการมีบุตรของคู่สมรสมีความซับซ้อนขึ้นอยู่กับทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งไม่สามารถคาดการณ์และปรับเปลี่ยนได้โดยง่าย

อย่างไรก็ตาม สำหรับความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของมนุษย์ในระยะยาวแล้ว แนวทางหนึ่งที่ได้รับความสนใจและกล่าวถึงในเวทีระหว่างประเทศกันมากขึ้นในปัจจุบันก็คือ การปรับเปลี่ยนแนวคิดการพัฒนา โดยหันมาให้ความสำคัญกับแนวทาง "การพัฒนาแบบยั่งยืน" สำหรับภายในประเทศเองก็มีการนำเอา "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" มาประยุกต์ใช้สำหรับเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ โดยทั้งสองแนวทางนี้เมื่อพิจารณาในหลักการแล้วเป็นแนวทางที่ดีเพราะให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศในทุกด้าน มุ่งให้ผลที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนาเป็นไปอย่างสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ระบบนิเวศน์ และเทคโนโลยี โดยมี "คน" เป็นหัวใจหลักของการพัฒนา ซึ่งการปรับเปลี่ยนไปใช้แนวคิดดังกล่าว ย่อมนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนวิถีการพัฒนาประเทศให้ต่างไปจากแนวทางเดิมด้วย กระนั้นก็ตามแนวคิดทั้งสองยังคงมีข้อวิพากษ์อยู่มาก โดยเฉพาะมาตรการที่ชัดเจนสำหรับการนำแนวคิดไปปฏิบัติ ดังนั้นจึงถือเป็นความท้าทายของผู้ที่เกี่ยวข้องในการนำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ให้เกิดผลขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม แต่อย่างน้อยก็สะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยเริ่มให้ความสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการพัฒนาประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันและข้อจำกัดในอนาคต เพื่อให้เกิดความยั่งยืนแก่อนุชนรุ่นหลังต่อไปซึ่งแน่นอน...การปรับเปลี่ยนวิถีการพัฒนาดังกล่าวให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม ย่อมเป็นความท้าทายต่ออนาคตของประเทศไทยด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กรมควบคุมมลพิษ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (14/05/50) **สถิติปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของประเทศไทย**. แหล่งที่มา: <http://www.pcd.go.th/index.cfm>.
- กรมป่าไม้, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (14/05/50) **สถิติขนาดพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทย**. แหล่งที่มา: <http://www.forest.go.th/stat/stat48/TAB1.htm>.
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2546) **สถิติยอดผู้เสียชีวิตจากภัยพิบัติและสถิติมูลค่าความเสียหายทางทรัพย์สิน พ.ศ.2541-2545**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- เกื้อ วงศ์บุญสิน. (2547) **ประชากรศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, มูลนิธิ. (2545) **ผลการสำรวจการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีและความต้องการกำลังคนในกลุ่มอุตสาหกรรม 13 สาขา**. เสนอสำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม โครงการประยุกต์ใช้รูปแบบการพัฒนากำลังคน (เพื่อสนับสนุนการปรับโครงสร้างอุตสาหกรรม). อัดสำเนา.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2547) **เศรษฐกิจพอเพียง: ทางเลือกในการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: คราฟแมนเพรส.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2547) **รายงานการศึกษาฉบับสมบูรณ์โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- _____. (2548) **กรอบยุทธศาสตร์การเตรียมความพร้อมสังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- _____. (14/05/50) **ตัวชี้วัดทางสังคม ด้านการศึกษา ด้านแรงงานและการมีงานทำ**. แหล่งที่มา: <http://social.nesdb.go.th/>.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ, กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. (2549) **รายงานการเปลี่ยนแปลงประชากร พ.ศ.2548-2549**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- _____. (14/05/50) **สถิติค่าใช้จ่ายทางการวิจัยและพัฒนาของประเทศต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ**. แหล่งที่มา: http://service.nso.go.th/nso/nso_center/project/search_center/23project-th.htm.

สำนักนโยบายและสิ่งแวดล้อม, กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม. (2540) **นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ระหว่างปี พ.ศ.2540-2559.** กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.

อาคม เต็มพิทยาไพสิฐ. (2548) **แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย.** อัดสำเนา.

Asian Development Bank (ADB). (1998) **Asian Development Outlook 1998.** (Manila: n.d.), p. 215, อ้างใน เกื้อ วงศ์บุญสิน และคณะ. (2545) "การยกระดับความสามารถในการแข่งขันในระดับสากลผ่านการปรับฐานแรงงานระดับกลางและระดับล่าง" ใน เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี 2545 สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยเรื่อง "เผชิญความท้าทายจากกระแสโลกาภิวัตน์" จัดโดย มูลนิธิชัยพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระทรวงพาณิชย์ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. วันที่ 14-15 ธันวาคม 2545 ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี.